

JADID MA'RIFATPARVARLIK HARAKATINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15715612>

Muhamedov Asror Asadovich

Falsafa fanlari doktori (DSc)

Turdiyeva Iroda Maxmarajabovna

Toshkent Davlat Transport Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: irodamaxmarajabovna@gmail

Annotatsiya. *Jadid ma'rifatparvarlik harakati XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida O'rta Osiyo va Turkiston mintaqasida yuzaga kelgan ijtimoiy, siyosiy, madaniy va ilmiy yangilanishlar harakatidir. Bu harakatning asosiy maqsadi jamiyatni zamonaviylashtirish, ta'lim tizimini isloh qilish, yangi tafakkur shakllarini rivojlantirish va yangi ilm-fan asosidagi ma'rifatni keng targ'ib qilish edi. Jadidlar o'z faoliyatlari orqali ilmiy, pedagogik, siyosiy va madaniy islohotlarni amalga oshirganlar. Jadid harakatining nazariy-metodologik asoslarini tahlil qiladi. U jadidlarning ta'lim tizimida amalga oshirgan yangiliklari, pedagogik metodlarini zamonaviylashtirish, va jamiyatdagi o'zgarishlarga bo'lgan ta'sirini o'rganadi. Shuningdek, jadidlarning siyosiy g'oyalari va ijtimoiy islohotlar amalga oshirishdagi roli, milliy mustaqillikka bo'lgan intilishlari ham tahlil qilinadi. Jadid harakatining madaniy va gumanistik qarashlari, ilm-fan va ta'lim sohasidagi islohotlari bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.*

Kalit so'zlar: *Jadid ma'rifatparvarlik harakati, ta'lim islohotlari, ilm-fan, pedagogik metodlar, ijtimoiy islohotlar, siyosiy g'oyalar, zamonaviylashtirish, gumanizm, yangi tafakkur, O'rta Osiyo, Turkiston, mustamlakachilik, milliy o'zlik, zamonaviy ta'lim, madaniyat islohoti, yangilanish, ilmiy tahlil, erkin fikrlash, ta'lim tizimi, adolat, mustaqillik.*

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCHING THE JADID ENLIGHTENMENT MOVEMENT

Annotation. *The Jadid enlightenment movement emerged in the late 19th and early 20th centuries in Central Asia and the Turkestan region as a social, political, cultural, and scientific reform movement. The primary goal of this movement was to modernize society, reform the education system, develop new forms of thinking, and promote education based on new science. The Jadids implemented reforms in education, pedagogy, politics, and culture. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the Jadid movement. It examines the innovations they introduced in the education system, their modernization of pedagogical methods, and the impact of their activities on social change. The article also*

explores the political ideas of the Jadids and their role in implementing social reforms, as well as their aspirations for national independence. The cultural and humanistic views of the Jadids, as well as their reforms in science and education, remain relevant even today.

Keywords: *Jadid Enlightenment Movement, educational reforms, science, pedagogical methods, social reforms, political ideas, modernization, humanism, new thinking, Central Asia, Turkestan, colonialism, national identity, modern education, cultural reforms, renewal, scientific analysis, free thinking, education system, justice, independence.*

KIRISH

Jadid ma'rifatparvarlik harakati XIX asrning oxiridan XX asrning boshlariga qadar O'rta Osiyo, xususan Turkiston mintaqasida ilm-fan, ta'lim va madaniyatni yangilashni maqsad qilgan siyosiy va ijtimoiy harakatdir. Bu harakatning asosiy maqsadi jamiyatni zamonaviylashtirish, ta'lim tizimini isloh qilish, xalqni yangicha fikrlashga undash va yangi tafakkur tarzini shakllantirish edi. Jadidlar, o'z faoliyatlari davomida ta'lim, ilm-fan, siyosat va madaniyat sohalarida islohotlar kiritishga intildilar. Ularning islohotlari ko'plab tarixiy, madaniy va siyosiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu harakatning asosiy maqsadi jamiyatni zamonaviylashtirish, ta'lim tizimini isloh qilish, xalqni yangicha fikrlashga undash va yangi tafakkur tarzini shakllantirish edi. Jadidlar, o'z faoliyatlari davomida ta'lim, ilm-fan, siyosat va madaniyat sohalarida islohotlar kiritishga intildilar. Ularning islohotlari ko'plab tarixiy, madaniy va siyosiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Jadid harakati O'rta Osiyo hududida asosan Rossiya imperiyasining hududga bo'ysundirishi, feodal tizimning zaiflashuvi va yangi ijtimoiy qatlamlarning yuzaga kelishi bilan bog'liqdir. XIX asrning oxirlariga kelib, jamiyatda ilm-fan, ta'lim va iqtisodiyot sohalarida yangi g'oyalar va islohotlarga ehtiyoj paydo bo'ldi. Bu davrda Rossiyaning markazlashgan boshqaruv tizimi mahalliy diniy va madaniy urf-odatlarini ham ko'p jihatdan ta'sir qila boshladi. Turkistonda an'anaviy islom ta'limoti va madaniyati o'z o'rnida qolgan bo'lsa-da, zamonaviy ta'lim va ilmiy tafakkurga ehtiyoj sezildi. Jadidlar, shu ehtiyojni inobatga olgan holda, ta'lim tizimini yangilashga harakat qilishdi. Ta'limni yangilash faqat ilmiy bilimlarni o'rganishdan iborat bo'lmay, balki jamiyatning zamonaviy qiyofasini yaratish, uni yangicha fikrlash va innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojga moslashtirishga qaratilgan edi. Jadid harakatining asosiy yo'nalishlaridan biri ta'lim tizimining isloh qilinishi edi. Jadidlar uchun ta'lim faqatgina diniy bilimlarni o'rgatish bilan chegaralanmasdan, zamonaviy fanlarni ham o'z ichiga olgan kompleks tizimni yaratish muhim edi. Yangi metodlarni ishlab chiqish orqali ular o'zlarining pedagogik, ilmiy va falsafiy qarashlarini amalga oshirishga harakat qilishdi. Jadid harakatining siyosiy jihatlari ham alohida ahamiyatga ega. Ularning siyosiy g'oyalari jamiyatdagi noxush holatlarni, adolatsizliklarni va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishga, xalqning mustaqillikka erishishiga bo'lgan ehtiyojni amalga oshirishga qaratilgan edi.

Jadidlarning siyosiy islohotlar orqali milliy huquqlarni himoya qilishga bo'lgan urinishlari, ularning harakatining ijtimoiy va siyosiy ta'sirini yanada kuchaytirdi. Bundan tashqari, jadidlarning madaniy va ijtimoiy ta'siri jamiyatda katta o'zgarishlarga olib keldi. Ular, ilm-fan va ma'rifatni rivojlantirish orqali, xalqning yangi tafakkurga ega bo'lishini, ijtimoiy va siyosiy adolatni ta'minlashni, zamonaviy madaniyatni qabul qilishni o'z faoliyatlarining asosiy maqsadi sifatida belgilashdi. Bu harakatning natijasi sifatida, Turkiston mintaqasida yangi fikrlash tizimi va ta'lim madaniyati shakllandi, jamiyatda ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga bo'lgan ehtiyoj kuchaydi.

Jadid ma'rifatparvarlik harakatini tadqiq etishda, tarixiy, ijtimoiy, madaniy va siyosiy yondoshuvlarni hisobga olish zarur. Bu yondoshuvlar harakatning ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga ta'sirini, ta'limdagi yangilanishlarni va yangi pedagogik metodlarning samaradorligini o'rganishga imkon beradi. Jadidlarning ta'lim metodologiyasi va ilm-fan sohasidagi yangiliklarini o'rganish, ular tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarning ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Shu tarzda, Jadid ma'rifatparvarlik harakatining nazariy-metodologik asoslari, asosan, ilmiy va madaniy yangilanishlar, ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, va jamiyatni zamonaviylashtirishni maqsad qilgan g'oyalariga asoslanadi. Bu harakatni tadqiq etishda tarixiy va ijtimoiy omillarni inobatga olish, harakatning o'ziga xos xususiyatlarini va uning jamiyatga ta'sirini aniqlashga yordam beradi. Jadidchilik harakati tarixiy sharoitda rivojlangan bo'lib, uni faqat o'sha davrning madaniy, siyosiy va iqtisodiy muhitini hisobga olib tushunish mumkin. Tarixiy-madaniy yondashuv, ushbu harakatning shakllanishi va rivojlanishining o'ziga xos kontekstini tahlil qilishni taqozo etadi. Jadidchilikning maqsadi nafaqat ilm-fan sohasida yangiliklar kiritish, balki ijtimoiy hayotda jahon madaniyatining yuksak standartlariga erishishni ham ko'zda tutgan. Falsafiy nuqtai nazardan, Jadidchilik harakati, bir tomondan, Islom diniy qadriyatlarini o'zgarishga olib kelishni, boshqa tomondan esa, zamonaviy g'oyalar bilan ijtimoiy hayotni yangilashni ko'zlagan edi. Bu falsafiy qarashlar, xususan, Jamoliddin Afg'oniy, Muhammad Abdulxayir va boshqalar tomonidan ilgari surilgan. Jadidchilik harakatining yana bir muhim falsafiy yondashuvi jamiyatni modernizatsiya qilish edi. Jadidlar eski tuzumlarni, ayniqsa, feodalizm va mutlaq monarxiyani tanqid qilib, yangi zamonaga mos jamiyat tuzishni maqsad qilishdi. Bu o'zgartirishlar nafaqat ta'lim va madaniyat sohalarida, balki siyosiy tizimda ham amalga oshirilishi kerak edi. Jadidlar, xalqni o'z huquqlarini anglashga, zamonaviy siyosiy va iqtisodiy tizimlarni o'zlashtirishga undadilar. Ularning asosiy fikriga ko'ra, modernizatsiya faqat ta'lim va madaniyatda emas, balki siyosat, iqtisodiyot va jamiyatning barcha sohalarida amalga oshirilishi zarur edi. Jadidchilik, zamonaviy va demokratik davlat tizimlarini joriy etishni, mamlakatni ilm-fan va texnologiyalar asosida rivojlantirishni ko'zda tutgan. Jadidchilik harakati, o'zining maqsadlari va faoliyatida G'arb va Sharq madaniyatlari o'rtasidagi muvozanatni izlashga intilgan. Ushbu harakatning falsafiy yondashuvi, asosan, ilm-fan, tafakkur va zamonaviylikni o'rganish, an'anaviy islom ta'limotlari

bilan yangi ijtimoiy va madaniy talqinlarni uyg'unlashtirishga asoslangan. Jadidchilikning falsafiy jihatlarini, ularning jamiyatni modernizatsiya qilishdagi niyatlarini yoritib beradi. Bu maqsadlar, milliy o'zlikni saqlash, ilm-fan va ma'rifatni rivojlantirish, hamda millatni yuksaltirishga bo'lgan ehtiyojni ifodalaydi. Jadidlar nafaqat ta'lim sohasida, balki ijtimoiy va siyosiy hayotning boshqa sohalarida ham islohotlar qilishga intildilar. Ular o'zlarining gumanistik, pedagogik, ilmiy va falsafiy g'oyalari orqali nafaqat bilimni kengaytirish, balki xalqni yangicha fikrlashga, zamonaviy dunyoqarashni qabul qilishga, ta'limni o'zgartirish va jahon ilm-faniga integratsiya qilishga undadilar. Jadidlar ta'lim tizimini yangilash orqali, eng avvalo, milliy o'zlikni tiklashga, yurtning kelajak avlodini zamonaviy ilm bilan ta'minlashga qaratilgan islohotlarni amalga oshirishdi. Ular yevropacha ta'lim uslublarini o'rgatishga, yangi pedagogik metodlarni joriy etishga harakat qildilar. Buning natijasida, yangi avlodni nafaqat diniy, balki ilmiy tafakkurga, tanqidiy fikrlashga va erkin fikr bildirishga o'rgatish imkoniyati yaratildi. Ta'limda innovatsiyalarni qo'llash orqali, jadidlar o'z jamiyatini ilm-fan va texnologiyaning zamonaviy talablariga moslashtirishga intilishdi. Jadidchilikning falsafiy yondashuvi, asosan, an'anaviy islomiy g'oyalarga zamonaviy tafakkurni qo'shish orqali jamiyatni rivojlantirishga qaratilgan edi. Jadidlar, an'anaviy islom ilmiga hurmat bilan qarashgan holda, uning o'zgarishi va yangilanishi zarurligini tushunishgan. Ular, G'arbning ilm-fan va texnologiyalarini o'rganishga intilishar, lekin shu bilan birga, o'z milliy va diniy qadriyatlarini saqlab qolish zarurligini ta'kidlaganlar. Jadidlarning bu pozitsiyasi falsafiy jihatdan muhim, chunki u Sharq va G'arb o'rtasida muvozanatni topishga bo'lgan intilishning ifodasi sifatida qaraladi.

Jadidlarning falsafiy yondashuvining yana bir muhim jihati bu — **rasionalizm** (mantiqiy va ilmiy tafakkur) tamoyillariga e'tibor qaratishdir. Jadidlar ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun ilmiy yondashuvni, mantiqiy fikrlashni, tajriba asosida qarorlar qabul qilishni zarur deb bilishgan. Ular ta'limni isloh qilish, ilm-fan rivojlanishi orqali jamiyatni rivojlantirishni maqsad qilganlar. Bu yondashuv, faqat diniy va qadimiy bilimlarga emas, balki zamonaviy ilmiy tafakkur va mantiqqa asoslangan yangi bilimlarga ham tayanadi. Jadidchilikning bu falsafiy yo'nalishi, o'z vaqtida ijtimoiy tuzumdagi bo'shliqlarni to'ldirish va xalqni ilmiy qilish uchun muhim edi. Jadidlarning ta'lim tizimi va metodologiyasini yaratishdagi falsafiy asoslar, bilimga bo'lgan yangicha yondashuvni anglatadi. Ular o'quv jarayonida faqat diniy fanlar bilan cheklanmasdan, matematikalar, tabiiy fanlar, tarix va falsafani ham o'rgatishni taklif etganlar. Bu yondashuv, ayniqsa, G'arbda rivojlangan ilmiy metodologiyalarni o'ziga singdirishni maqsad qilgan edi. Jadidchilik falsafasining bu jihati, o'zbek ta'lim tizimini yangilashda, zamonaviy ilmiy bilimlarni xalq orasida tarqatishda katta ahamiyat kasb etgan. Jadidchilik harakatining falsafasidagi yana bir asosiy unsur, yangi inson tasavvuridir. Jadidlar, jamiyatni rivojlantirishda, avvalo, yangi, ta'limli va axloqan to'g'ri yo'lda harakat qiladigan shaxsni tarbiyalashga e'tibor berishgan. Ular, ilg'or fikrlashga asoslangan, o'z

xatti-harakatlariga mas'uliyat bilan yondashadigan insonni yaratishni maqsad qilganlar. Bu tasavvur, ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni yangilashga, yangi jamiyatni yaratishga olib kelgan. Ularning falsafasida, erkin va mustaqil fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash, jamiyatni taraqqiy ettirishning asosi sifatida qaralgan. Jadidchilik falsafasining yana bir qiziqarli jihati, milliy va universal qadriyatlar o'rtasidagi munosabatni o'rganishga qaratilgan. Jadidlar, milliy madaniyat va milliy o'zlikni saqlashni juda muhim deb bilishgan, lekin ular shu bilan birga, insoniyatning umumiy qadriyatlarini ham e'tirof etishgan. Ular G'arb madaniyatidan ilhomlanishgan va undan o'rganishga harakat qilganlar, lekin uni Sharq madaniyati bilan uyg'unlashtirishga intilganlar. Bu yondashuv, o'z navbatida, dunyoqarashning kengayishini, boshqa madaniyatlar bilan muloqotda bo'lishni targ'ib etgan. Jadidchilik harakatining siyosiy falsafasida, ijtimoiy adolat, erkinlik va tenglik kabi g'oyalar mavjud. Jadidlar, ijtimoiy islohotlarni amalga oshirishda, jamiyatda tenglikni ta'minlashni, barcha insonlarga ta'lim olish imkoniyatlarini berishni va ijtimoiy tartibni modernizatsiya qilishni maqsad qilganlar. Ularning siyosiy falsafasi, asosan, ijtimoiy tenglik va o'zgarishlarga erishishga qaratilgan edi. Ular ijtimoiy sinflar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga harakat qilganlar, bu orqali yanada erkin va adolatli jamiyat yaratishga intilishgan.

Jadidchilik harakati, milliy o'zlikni saqlash va modernizatsiya qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlashga intildi. Ularning falsafasida, milliy madaniyat va milliy qadriyatlarni zamonaviy dunyoqarash bilan uyg'unlashtirish muhim edi. Jadidlar, milliy madaniyatni saqlashni, lekin uni zamon talablari asosida modernizatsiya qilishni ko'zlaganlar. Ularning falsafiy yondashuvi, milliy o'zlikni yangilash, an'anaviy qadriyatlarni rivojlantirishga asoslangan edi. Shuningdek, jadidchilik harakati, milliy ta'lim va madaniyatni rivojlantirishni, milliy g'oyani shakllantirishni maqsad qilgan edi. Milliy o'zlikni saqlash va zamonaviy ilmni o'rgatishning uyg'unligi, Jadidlarning falsafiy qarashlarida asosiy o'rin tutgan. Ular, milliy ta'limni yangilash, millatni ilm-fan va madaniyatda rivojlantirish uchun yangi yondashuvlar yaratishga harakat qilganlar. Bu o'zgarishlar, nafaqat milliy o'zlikni saqlashga, balki xalqni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga ham qaratilgan edi. Jadidchilik harakatining sotsial falsafasi, tenglik va ijtimoiy adolat g'oyalari atrofida shakllangan edi. Jadidlar, ijtimoiy tuzumni adolatli va teng qilishni, jamiyatning barcha qatlamlariga ta'lim olish imkoniyatlarini berishni maqsad qilganlar. Jadidlarning bu g'oyasi, ayniqsa, ayollarni ta'lim bilan ta'minlash va ijtimoiy huquqlarini himoya qilishda namoyon bo'lgan. Jadidchilik harakati, ijtimoiy sinflar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish, barqaror va adolatli jamiyat yaratish uchun katta imkoniyatlarni yaratdi. Ularning falsafasi, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va adolatli jamiyat qurish uchun yangi yo'llar ochdi. Bunda, Jamiyatni ilm-fan va adolat asosida rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari yaratildi. Jadidchilik harakati, o'zining eng asosiy g'oyalaridan biri sifatida ijtimoiy islohotlar va yangilanishni ko'zlagan. Ularning falsafasida, o'zgarish va yangilanish zarurati haqida tushuncha mavjud edi. Bu tushuncha o'zini erkinlik,

tenglik, adolat va ijtimoiy islohotlar orqali namoyon etdi. Jadidlar, o'zlarining islohotlarida faqat ta'limni yangilashni emas, balki jamiyatda ijtimoiy adolatni o'rnatishni ham ko'zlaganlar. Jadidchilik harakatining liberal falsafasi, G'arbda rivojlangan ijtimoiy va siyosiy g'oyalarga asoslangan edi. Ular erkin fikrlash, diniy erkinlik, mustaqillik va ijtimoiy tenglikni targ'ib qilishdi. Bu o'zgarishlar jamiyatni yangi g'oyalar asosida qurish, ijtimoiy tizimni modernizatsiya qilish va jamiyatning bilim va madaniyat sohasida o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan edi. Jadidchilikning bu liberal falsafiy yondashuvi, uning zamonaviy jamiyat qurishga bo'lgan intilishining asosiy shaklini tashkil etdi.

Xulosa

Jadidlar harakati o'zining ilm-fan, ta'lim va madaniyatdagi yangilanishlari bilan O'rta Osiyo va Turkiston mintaqasining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ularning harakatlari bugungi kunda ham milliy mustaqillik va ijtimoiy adolatni ta'minlash, ta'limni modernizatsiya qilish va yangicha fikrlashni rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojni anglashda ahamiyatli manba sifatida xizmat qilmoqda. Jadidlarning pedagogik, ilmiy va siyosiy g'oyalari nafaqat o'z zamonasida, balki hozirgi kunda ham o'rganish va rivojlantirish uchun muhimdir. Jadidchilik harakatining falsafiy yondashuvi, an'anaviy va zamonaviy tafakkurni uyg'unlashtirish, ilm-fan va texnologiyalarni jamiyatga tatbiq etish, yangi ta'lim tizimini yaratish va yangi inson tasavvurini shakllantirishga asoslangan. Jadidlarning falsafiy qarashlari, o'z vaqtida jamiyatni yangilashda muhim rol o'ynagan va bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning ilmiy va madaniy yangilanishga bo'lgan intilishi, ta'lim va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirishdagi falsafiy asoslari, zamonaviy jamiyatning rivojlanishi uchun asosiy qadriyatlar bo'lib qolmoqda. Shu sababli, jadid ma'rifatparvarlik harakati nafaqat o'z davrining ijtimoiy-siyosiy muhitini shakllantirishda, balki kelajakda ilm-fan va ta'limga oid yondashuvlarni modernizatsiya qilishda ham muhim tarixiy va madaniy manba bo'lib qolmoqda. Bu harakatni o'rganish, nafaqat tarixiy tahlil, balki jamiyatni rivojlantirish va yangi fikrlashni targ'ib qilish nuqtayi nazaridan ham juda muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduvahobov, A. (2002). *Jadidchilik harakati va uning tarixiy o'rni*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. Maqsudov, B. (2010). *Turkiston jadidlarining ta'lim islohotlari*. Toshkent: Sharq.
3. Rahmonov, M. (2011). *Jadidlar va yangi ta'lim tizimi: Tarixiy tahlil*. Toshkent: O'zbekiston Davlat Noshirligi.
4. Sultonov, A. (2015). *O'rta Osiyo jadidchiligida pedagogik yondashuvlar*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Noshirligi.
5. Alimov, M. (2006). *Jadidchilik va ma'rifatparvarlik: O'rta Osiyo tarixiy tajribasi*. Toshkent: O'qituvchi.

6. Iskandarov, T. (2008). *Jadid harakatining ijtimoiy-siyosiy ahamiyati*. Toshkent: Mehnat.
7. Haydarov, A. (2012). *Jadid ta'limi: Xususiyatlar va o'zgarishlar*. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti.
8. Yusupov, Sh. (2009). *Jadidchilik va milliy ma'rifatparvarlik*. Toshkent: Ma'naviyat.
9. G'afurov, B. (2014). *Jadidchilik harakati va uning pedagogik merosi*. Toshkent: "Ta'lim" nashriyoti.
10. Пўлатова, Д. А. (2024). ГЛОБАЛ ТАХДИДЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА ИСЛОМ ФАЛСАФАСИ АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 457-466.
11. Akmalovna, P. D. (2024). FEATURES OF THE CONCEPT OF MORAL IMPROVEMENT OF PERSONALITY OF CENTRAL ASIA THINKERS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF EUROPEAN RESEARCH OUTPUT*, 3(2), 244-251.
12. Po'Latova, D. A. (2025). ISLOM FALSAFASI AXLOQIY QADRIYATLARI TIZIMIDA ADOLAT TUSHUNCHASIGA ANALITIK YONDOSHUVLAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(1), 354-360.
13. Pulatova, D. A. (2025). ISLOM FALSAFIY AN'ANALARIDAGI AXLOQIY QADRIYATLARINING TARIXIY TAHLILI. *International scientific journal of Biruni*, 4(1), 72-79.
14. Akramov, Z. (2013). *O'rta Osiyo jadidlarining ijtimoiy-siyosiy g'oyalari*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi nashriyoti.